

Válasz az opponensi véleményekre

Mindenekelőtt szeretném megköszönni opponenseimnek a munkájukat. Úgy vélem, az általuk felvetett számos, továbbgondolásra érdemes kérdésfelvetés és kritika jelzi, hogy a disszertáció fontos témát tárgyalt, olyat, amely kisebb-nagyobb mértékben a korszak politikai viszonyainak szinte összes szegmensét érinti. Az észrevételek segítséget jelentenek számomra a téma továbbgondolásában és könyvem esetleges második kiadásánál tekintettel leszek a tárgyalt szempontokra.

Paksa Rudolf és különösen Ormos Mária bírálat tárgyává tették a munka publicitását. Úgy vélem azonban, hogy semmilyen szabálysértést nem követtem el. A vonatkozó akadémiai szabályzat lehetővé teszi megjelent könyv értekezésésként történő benyújtását, ráadásul ezt az utat előttem már számos szakember – köztük egyik opponensem is – alkalmazta. Ungváry Krisztián felvetette a cím problematikáját. A „Horthy-korszak” szöösszetétel azonban csupán az időbeli kereteket határozza meg és nem bír egyéb funkcionális tartalommal, az inkriminált elnevezés pedig szakmai körökben bevett gyakorlatnak számít.

A témafeldolgozás módszertani kérdését - a bevezetéssel összefüggésben - elsősorban Ungváry Krisztián fejtette ki, rövidnek és hiányosnak tartva azt. Egyetértek opponensemvel abban, hogy egy történeti szakmunka nem légüres térben, hanem korhoz kötöten íródik, egyéb elvárásaival azonban már kevésbé. Tudatosan nem fogalmaztam meg olyan célkitűzéseket, hogy a téma milyen aktuális közéleti haszonnal járhat, s nem kívántam munkámat beilleszteni napjaink politikai/emlékezetpolitikai vitáiba. Értekezésemben az induktív módszert választottam, és nem alkalmaztam az angolszász történetírásban bevett hipotézis-igazolás metodológiáját. Az persze elvárható egy bevezetőtől, hogy az adott témát egyfajta szakmai diszkurzív térbe helyezze el, itt azonban bizonyos korlátozó tényezőkkel kellett szembe nézmem. Egyrészt a kortársi vélemények kifejtése nem bevezető fejezetnek, hanem egy önálló értekezésnek lehetett volna a témája. Másrészt a történetírás oldaláról nézve a Horthy-kori törvényhozás működése érdemben nem vált vitatémává, nem került sor markáns, egymással szemben álló álláspontok megfogalmazására. Egészen más a helyzet a rendszerértelmezés kapcsán. A témám egyértelműen illeszkedik ehhez a problematikához, de a kettő nem ugyanaz, pontosabban alapvetően mást jelentenek a törvényhozás és a kormányzati rendszer fogalmak.

S így jutunk el az értekezés kardinális pontjához, a szerkezethez. Ungváry Krisztián annak az elvárásnak adott hangot, hogy munkámat a fékek és ellensúlyok gondolatmenetre kellett volna építenem, ez azonban inkább egy átfogó rendszerelemzés esetén jöhetett volna szóba. Opponenseim számos kérdéskör kifejtését hiányolták: Ormos Mária a királykérdést, a frankhamisítási és több, egyéb külpolitikai ügyet, Ungváry Krisztián a numerus clausust és a későbbi „zsidóellenes intézkedések”-et. A kör folytatható, hiszen más szakemberek egyéb, hasonlóan fontos témákról - pl. választójog, agrárviszonyok - olvastak volna szívesen. Emellett Paksa Rudolf a képviselői életutakat, Ormos Mária „a nagy debatterek és harcosok” bemutatását hiányolta. Ha azonban ezt a politikatörténeti megközelítést választom, akkor igencsak szűk lehetőségem marad az intézmény működését meghatározó mechanizmusok vizsgálatára, hiszen azok csupán egyedi esetek sorozataként jelentek volna meg. További gondot okoz, hogy a fenti nagy témák diskurzusai távolról sem korlátozódtak a törvényhozás falain belülre és az elemzés kereteit a közélet egyéb területeire is kellett volna terjeszteni. Tudatos döntés eredménye tehát, hogy a hagyományos politikai-eseménytörténeti narratíva helyett a strukturalista megközelítés mellett köteleztem el magam. Ha ugyanis nem így teszek, akkor aligha tudtam volna közvetlenül megismerni és megismertetni a testület tevékenységének különböző részterületeit, az azokat leíró fogalmi hálót, a működést meghatározó kereteket és persze a mindennapok szintjén megjelenő gyakorlatot is. Munkámat

tehát elsődlegesen a különböző tevékenységi területek szerint igyekeztem tagolni, ami részben a különböző jogszabályi előírásokból, részben a testület munkájából következett. A gondolatmenetet érvényesítve „a nagy politikai témák”-nak azon részeire tértem ki, melyek működési szempontból különös jelentőséggel bírtak. Így például ez a magyarázata annak, hogy a második zsidótörvény-javaslatnál miért a képviselőház és a felsőház konfliktusára fókuszáltam. Természetesen a határokat nem lehetett mereven meghúzni, tekintve, hogy a testület működése több oldalról is közvetlenül kapcsolódott más intézményekéhez, politikai szférákéhoz. De utóbbiak részletes elemzése nem volt céлом, beleértve ebbe a korszak választási rendszerét is, mellyel kapcsolatban Ungváry Krisztián több konkrét kérdés kifejtését hiányolta.

Ormos Mária fölöslegesnek, nem odaillőnek tartotta, a „Reprezentációtól az emlékezetpolitikáig” címet viselő, valamint a parlamenti vitakultúráról szóló fejezeteket. Válaszként azt tudom jelezni, hogy fontosnak véltem a törvényhozás olyan tevékenységére is rámutatni, melyek kevésbé jelennek meg az alkotmányjog által hangsúlyozott klasszikus szerepek között. Ide sorolhatóak a külpolitikai jellegű kapcsolatok, valamint a testületnek a korszak emlékezetpolitikájában betöltött szerepe. Ami pedig a másik fejezetet illeti, megkerülhetetlen volt annak elemzése, hogy a képviselők milyen egyéni mozgástérrel rendelkeztek a Ház falain belül.

Elsősorban Ormos Mária hiányolta „a magyar parlamenti élet összehasonlítását a korabeli európai standarddal”. Mivel opponensem is érezte ennek potenciális méreteit, ezért azt javasolta, hogy „néhány paramétert kellene csak bemutatni”. Azonban csupán a komparatistikai elemzést megalapozó, az európai törvényhozásokat átölelő adatok/tényszerű információk összegyűjtése is hosszú, több éves kutatómunkát igényelt volna, melyre egyelőre nem tudtam vállalkozni. A meglévő szakmunkák pedig rendszerszintű, s ebből következően részben szimplifikáló összehasonlító értékeléseket végeztek. Utóbbival korábban magam is próbálkoztam, s azt tapasztaltam, hogy országonkénti, alapkutatásokra épülő elemzések híján egyszerűnek tűnő kérdések sem válaszolhatóak meg könnyen. Paksa Rudolf ezt a módszertani megközelítést más irányokba is kívánatosnak tartotta volna, melyek közül a dualizmus korának bevonását érzem szakmailag relevánsnak. Úgy vélem azonban, hogy ennek a lehetősége igazán akkor jön el, ha a dualista éra parlamentjéről is készül egy, az értekezésemhez hasonló jellegű munka.

Paksa Rudolf szerint a frakciók tevékenységét külön fejezetben kellett volna ismertetni. Az 1960-as évek vége óta több monografikus feldolgozás született a korszak pártjairól/pártcsaládjairól, de a frakciók munkájának átfogó elemzésére a szerzők általában nem kerítették sort. Valószínűsíthetően azért nem, s ezzel a problémával magam is szembesültem, mert a frakciók működésére nézve csupán töredékes anyagok maradtak fenn. Az egyetlen kivételt az MSZDP jelentette, erről azonban viszonylag részletesen szóltam, de a kérdést korábban számos szakember is vizsgálta már. Bár Paksa Rudolf hiányolta, nem terveztem kislexikont összeállítani a parlamentben megjelenő pártokról és frakciókról, a témára vonatkozóan egyébként kiváló segédkönyv áll a szakemberek rendelkezésére /Magyarországi politikai pártok lexikona 1846-2010. I. k. főszerk. Vida István, Bp. 2011./ Az általa ugyancsak hiányolt teljes képviselő archontológia elkészítése pedig inkább egy kutatócsoport számára lenne megvalósítható feladat.

Még mindig a szerkezetnél maradva az értekezés végére kerülő nagyobb egység egyértelműen egyfajta nyitást jelentett a rendszervizsgálat irányába. Paksa Rudolf ennek kapcsán fenntartásainak adott hangot, amikor kijelentette, hogy „a magyar történetírás nagyjából 50 éve ugyanazokat az alkorszakokat különíti el”. Valójában ilyen irányú törekvések jóval régebbi múltra tekintenek vissza, hiszen Erdei Ferenc már 1943-ban, nevezetes szárszói beszédében is próbálkozott valamiféle köztörténeti tagolással /Erdei Ferenc: A magyar társadalomról. Bp. 1980. 359-363./, s azóta számos szakember mutatott rá,

hogy a korszak sem rendszerszempontról, sem tágabb politikatörténeti oldalról nézve nem egységes. A Horthy-korszak kapcsán magam is használom, bár nem másolom mechanikusan Juan Linz autoriter rezsim-értelmezését. Nem gondolom azonban, hogy a fogalmi meghatározás problematikáját ezzel automatikusan le lehetne zárni, sőt a kérdés kapcsán opponenseim között is számottevő különbségek vannak. Azt a törekvést azonban, amely ismételen át kívánja gondolni a korszak súlypontjait, benne a használt fogalomrendszer érvényességét, nem redukálnám le – Paksa Rudolfot idézve – „divatos politológiai szakzsargonok” alkalmazására, s nem tekintem „emlékezetpolitikai indíttatású történetírásunk egyik Szent Grál”-jának.

Előbbi témánál maradva Paksa Rudolftól eltérően Ormos Mária és Ungváry Krisztián éppen egy szokatlan tényezőre, az 1930-as évek első felének hiányára mutattak rá. Mindenekelőtt rögzíteni szeretném, hogy eleve nem kívántam a korszaknak valamiféle politikai, illetve köztörténeti tagolását nyújtani. Azokra a szűkebb periódusokra fókuszáltam, amelyeket a rendszeralakítás és átalakítás szempontjából kulcsidőszakoknak tekintettem és ezeken belül is kiemelten súlyoztam a parlament szerepének az elhelyezését. Tagolásom tehát nem fedi, nem is fedheti le a korszak egészét, hacsak nem feltételezzük a folyamatos átalakulás állapotát. Az első rész szinte magától kínálkozott. Az 1920-1922 közötti periódus egy új államberendezkedés létrehozásának a jegyében telt el, s számos szakember vizsgálta már, hogy a korszak eleje, melyet többnyire az ellenforradalmi jelzővel illettek, jelentősen különbözik a későbbiektől. A következő kulcsidőszakot a Bethlen-éra jelentett, de nem a miniszterelnökség egész, 10 éves intervalluma. A kezdő évet 1922-nél jelöltem meg, mivel ekkor kezdődött el a választási rendszer gyökeresen átformálása, a végét 1928-nál vontam meg, elsősorban a hárszabályreform keresztül vitele miatt. A bethleni konszolidáció értelmezésénél arra a konklúzióra jutottam, hogy az egy autoriter elemeket is tartalmazó parlamentáris rendszerként jellemezhető, hozzátéve, hogy az autoriter jelzőt ebben az esetben a diktatórikus kifejezés szinonimájaként lehet értelmezni. /Zárójelben megjegyezve önmagában véve ez nem nívó a részemről, efféle meghatározást mások is használtak már./ Egyetértek Ormos Máriával abban, hogy a bethleni konszolidáció egyértelműen nem tekinthető demokráciának. Ám az 1930-as évek végén számos olyan változásra került sor, melyek erősítették a rendszer antidemokratikus jellegét, amit úgy kívántam kifejezni, hogy arra az időszakra hangsúlyosabbá tettem az autoriter jelleget.

Ungváry Krisztián érthetetlennek találta, hogy „miért maradt ki a disszertációból az 1931-1937 közötti időszakasz tárgyalása”. Valójában a hiány nagyobb, hiszen a Bethlen-éra utolsó részét sem tárgyaltam, de az igaz, hogy az V/3. fejezetnek formailag 1937 jelenti a kezdő évét. Ormos Mária más megközelítésben, de szintén azt kérdezi, miért 1937-től beszélek diktatúraközeli helyzetéről. Még egyszer hangsúlyozom, hogy nem köztörténetet kívántam írni. A Gömbös-féle pártszervezési mozgalom méretei és jelentősége Vonyó József kutatásai alapján valóban jól ismert, de ez kívül állt a parlament keretein. Az 1935. évi választások egyértelműen jelentős átrendeződést hoztak, Gömbös azonban nem strukturális újításainak, hanem a bethleni választási mechanizmusok saját javára történő felhasználásának köszönhette sikereit. A kormányfő és szűkebb köre széleskörű és számos vonatkozásban radikális reformelképzelésekkel rendelkezett, de a kormányzati rendszer és különösen a parlament átformálása terén ezekből nagyon kevés jutott el egyáltalán valamiféle megvalósulás-közeli állapotig. Végeredményben csak Darányi Kálmán kormányfősége alatt indultak el olyan változások, melyek többsége valamilyen formában érintette a kormányzati rendszer jellegét és benne a parlament működését. Ormos Mária maga is utalt arra véleményében, hogy „az elfajzás valamikor 1938/39-ben vette kezdetét és – hozzáteszem – nem csak a parlamentben.” Igaz, ennek az „elfajzás”-nak azokra az elemekre helyeztem a hangsúlyt, melyek szorosabban kapcsolódtak a törvényhozáshoz. Például a hárszabályreformra, szemben az antiszemita törvényekkel melyek a történetírás által már

alaposan kutatott témának tekinthetőek. Miután a folyamat lényegében 1937-ben vette kezdetét és egészen 1942-ig tartott, ez a magyarázata a fejezet időhatárainak.

Opponenseim jelezték, az előbb tárgyalttól eltérően inkább a bethleni konszolidációval foglalkozó rész a jobban kidolgozott. Elismerem, bizonyos kérdések kiegészítésével vagy részletesebb tárgyalásával alaposabb lett volna az V/3. fejezet. A kettő egyensúlya azonban semmiképp sem lett volna megvalósítható, hiszen a rendszeralkotás mégiscsak a bethleni érához kapcsolódik, míg az 1937-1942 közötti, a fejezet címében is jelzett átalakulás csupán rendszer módosításnak tekinthető. Igaza van Ormos Máriának, a 333-334. oldalon jeleztem, de nem fejtettem ki azokat az okokat, melyek a korszak végi strukturális változásokhoz vezettek. Itt az óvatosságomat erősítette, hogy meglehetősen összetett folyamatról van szó, s nem könnyű érvényesíteni a lineáris, ok-okozat elvére épülő tárgyalásmódot. Számos konkrét esetben további kutatásokat igényel, hogy a végeredmény, vagyis az adott jogszükítő-antidemokratikus lépés pontosan milyen tényezők befolyásoló hatásának köszönhetően következett be.

Paksa Rudolf megkérdőjelezte annak szükségességét, hogy a korszak legvége – 1944/45-ös szakasz - miért került szerkezetileg is külön egységbe. Ennek magyarázata az, hogy itt kettős szempontot kívántam érvényesíteni. Egyrészt igaza van opponensemnek abban, hogy a folytonosság számos tekintetben érvényesült. Ehhez a testület, valamint más állami szervek egyaránt ragaszkodtak. Ugyanakkor a parlamenti munka teljes kiüresedése következett be, ráadásul több esemény – különösen a letartóztatások – bármiféle intézményi autonómia alapjait kérdőjelezték meg. A fejezet szerkezeti elhelyezésével tehát pont a sajátos kettősséget - formai folytonosság, illetve funkcionális kiüresedés - kívántam kifejezni.

A strukturális kérdések után rátérnék az egyéb, inkább tartalmi jellegű kritikákra. Ungváry Krisztián számos kérdésben a bővítés lehetőségét/szükségességét vetette fel. Valóban lehetett volna többet írni az országos bizottságok működéséről, a korrupciós ügyekről, a képviselői tiszteletdíjak összehasonlíthatóságáról. Igaza van abban, hogy nem foglaltam állást Bethlen eljárásáról az 1922. évi választójogi rendelet kapcsán. Bár a jogi kérdések nem mindig dönthetőek el fekete-fehér állítások mentén, de véleményem szerint Bethlen lépése etikai oldalról kifogásolható, jogtiprásról azonban nem volt szó. /Mellékesen megjegyzem ebben a kérdésben az ismert Bethlen-monográfia sem foglalt állást./ Ami viszont az ominózus 1944-es évet illeti, néhány vonatkozásban valóban törekedhettem volna nagyobb informativitásra.

Elsősorban Ungváry Krisztián sok konkrét hiányosságot sorolt fel a választásokkal kapcsolatban, ám le kell szögezni, a választási rendszer a közvetlen hatásai miatt került be az értekezésbe, de nem ez volt a fő témám. A választástörténetről külön könyveket lehetne írni, mint ahogyan születtek is ilyen munkák szép számmal, jeles szakemberek tollából. Nem érzem indokoltnak Paksa Rudolf megjegyzését, miszerint az ülések bojkottálásáról „nem vagy csak elszórtan és érintőlegesen” szóltam. A korszak talán legnagyobb parlamenti botrányaként elhíresült, 1924. év végi bojkottot, illetve körülményeit a vitakultúráról szóló fejezetben részletesen elemeztem. Téved Ungváry Krisztián, amikor hiányként rója fel Drozdy Győző nem különösebben jól hasznosítható emlékiratának a hiányát. A kötet szerepel a forrásjegyzékben és konkrét hivatkozásban is /93. és 352. o./.

Szintén Ungváry Krisztián emelte ki, hogy nem fordítottam kellő figyelmet a Dréhr-ügy értékelésére. Kétségtelenül nem részleteztem a szövevényes történetet, de a szituáció politikai sajátosságaira utaltam. Így azt is jeleztem, hogy az egységes párti képviselők körében sem találkozott egyöntetű helyesléssel Dréhr mentelmi jogának felfüggesztése. Igaz, Dési Géza különvéleményét nem emeltem ki, nem véletlenül. Ennek ugyanis csak akkor lett volna értelme, ha az akció mögött valamiféle komolyabb szervezkedés áll, ilyenre azonban nincsen bizonyíték. Az ügyet a plénum egyetlen napon letárgyalta, Dési fel sem szólalt, és a végén a szavazás is sima lett, még csak ellenpróbára sem volt szükség. Ami pedig azt a

felvetést illeti, miért nem utaltam Dréhr későbbi sorsára, ezt nemcsak nála, hanem más, nálánál fajsúlyosabb politikusok esetében sem tettem meg. Ungváry Krisztián hiányolta továbbá, miért nem szoltam Horthy véleményéről Gömbös „államszervezési ötlete” kapcsán. Egyszerűen azért, mert nem maradt fenn erről forrás. Ami a behívott képviselőket illeti, valóban lehetne róluk egy szociológiai elemzést készíteni, amihez azonban társítani kellene annak feltárását is, hogy az érintettek az államváltás előtt milyen mértékben ágyazódtak be az adott ország kisebbségi-politikai életébe. Ellenben nem osztom opponensem véleményét, aki egy nevezőre hozza a visszacsatolt területekről történő behívásokat a régebb óta ismert egyhangú kerületek intézményével. Egyrészt a végeredmény sem teljesen ugyanaz, másrészt nem lehet eltérő közjogi szabályozásokat pusztán pártpolitikai szempontú megközelítésre redukálni.

Ungváry Krisztián számos egyéb, kisebb hiányosságot is jelzett, melyekre röviden szeretnék reagálni. Valóban csupán jeleztem az extravagáns öltözködést a megnyitóknál, mivel rendszerint nem volt politikai funkciója /ha igen, azt említettem/. A tót zsupán kifejezést nem én használtam, hanem vádként hangzott el Kaas Albert szájából. A kijelentés magyarázatához pedig meg kellett volna vizsgálni az érintett képviselő, Nagy Ernő politikai tevékenységét 1918/19 fordulóján. Gruber Lajos nyilas képviselő ellenben több cselekmény miatt került a bíróság elé. Az a konkrét ügy, amiről írtam, azonban nem röpiratsokszorosításról szólt. Igaza van ugyanakkor opponensemnek, hogy nem fejtettem ki egyértelműen Gruber szerepét ezen eljárásnál. Halmay János volt nyilas képviselőt egy gyűlésen bántalmazás érte, s a Kúria elítélő döntése, melynél Gruber felbujtóként szerepelt, rögzítette, hogy az országgyűlési képviselő büntetőjogilag védett hivatását nem lehet csupán az illető képviselőházi ténykedésére korlátozni. Ami Rupert Rezsőt illeti, nála egy lábjegyzetben valóban leírhattam volna, mi volt az a bizonyos rendzavarás, bár azt az érintettek utólag eltérőképpen értelmezték. Diener Dénes Józsefet nem én tárgyaltam, hanem egy idézett vitában hangzott el a neve, csupán az 1918-as forradalom egyik szimbólumaként, konkrétum említése nélkül. Bárdossy antiszemitizmusának kérdését külön valóban nem tárgyaltam, mellesleg ezt nem is kívántam megkérdőjelezni, hiszen esetében a harmadik zsidótörvényjavaslat keresztül vitele eléggé nyílt állásfoglalást jelentette.

Számos kérdésnél nem hiányosságról, hanem véleménykülönbségről, vagy csak annak a látszatáról van szó, s a következőkben ezekre szeretnék kitérni. Ungváry Krisztiántól eltérően szerintem nem helytálló a Bethlen által létrehozott választási rendszer létezését egy korábbi időszakra – konkrétan az első nemzetgyűlésre - is kivetíteni. Ungváry Krisztián egy látszólagos ellentmondást emelt ki az értekezésemből. Szerinte egyik oldalról azt hangsúlyozom, hogy a kormánypárti képviselőcsoport tevékenysége formális volt, másik oldalról elismerem, hogy a korszak első felében informális módon ugyan, de a kormánypárt vonatkozásában is működött”a fékek és ellensúlyok rendszere”. A végső konklúziót illetően nincs olyan nagy különbség köztünk, mint ahogyan azt opponensem láttatja, ehhez azonban pontosítani kell bizonyos dolgokat. Mindenekelőtt soha nem állítottam, hogy a kormánypárti képviselők pusztán bólogató jánosok lettek volna. Azt rendre hangsúlyoztam, hogy az említett törvényhozóknak lehetőségük nyílt bíráló véleményüket is kifejtteni, valamint módosításokat elérni a tárgyalás alatt lévő törvényjavaslatokon. Sőt, azt is hozzátettem, hogy „a kormánypárt nem egyszerű mechanikus szavazógépként viselkedett és a törvényalkotó munkát irányítani nem, de befolyásolni igenis tudta”. /119. o./ Néhány alkalommal a leszavazás veszélye is fennállt, ám az ilyen esetek inkább a szükséges előzetes egyeztetések hiányosságaiból - példa erre az 1934. évi fővárosi törvény - és nem a kormánypárti képviselők nagy hatalmából fakadtak. A kormányzati erőfölényt soha nem értelmeztem úgy, hogy annak következtében minden törvényjavaslatból automatikusan törvénynek kell lennie. Kétségtelen, a második nemzetgyűlés alatt volt statisztikailag a leggyengébb mutató a javaslatok törvényerőre emelkedése terén. Ebből azonban nem következik, hogy „az állítólag tejhatalmú és pártját

totálisan kézben tartó Bethlen István elég gyakran visszavonulásra kényszerült”. Mindenekelőtt nem tulajdonítottam teljhatalmat Bethlennek, azt viszont fenntartom, hogy legtöbb utódjához képest szorosabban irányítása alatt tudta tartani a pártot. Az említett statisztikai adatok önmagukban még nem bizonyítják automatikusan a kormánypárt nagy befolyását. A tárgyalt időszak ugyanis egy olyan konszolidációs periódust jelentett, amikor rengeteg reform került a parlament elé, s nem mindig érvényesülhetett a későbbi átgondoltság. Számos javaslat nem hatalompolitikai, hanem egyéb okok miatt nem járta végig az előírt utat /kötségvetési javaslat, nemzetközi szerződések ratifikációja, stb./. Időnként maga Bethlen sem erőltette egyes reformok keresztül vitelét, pontosabban kész volt azokat az előkészületi fázisban ejteni, amint az a sajtójog kapcsán jól látható volt. Ungváry Krisztián több idézetet is hoz tőlem kritikája alátámasztására. Egy helyen ezt emelte ki: „annak esélye minimális volt, hogy a képviselők formálhassák a parlament tevékenységét”. Az idézetnek azonban folytatása is van, ami így szól: „a kormánypolitika alapelemeit érintő kérdésekben”. Másik esetben azt emeli ki példaként, hogy Bethlennek a törvényjavaslatokról folyó vita átalakítására vonatkozó terve sikertelen volt. Az állítást azonban ismét kontextualizálni kell. Itt ugyanis az 1928. évi hárszabályváltoztatásról van szó, melynek részeként a kormánypárti képviselők egy csoportjának kezdeményezésére az úgynevezett angol tárgyalási rendet nem tették kötelező gyakorlattá, csupán fakultatív lehetőségként került bevezetésre. A módosítások azonban nem csak ebből álltak, és hárszabályreform egészében véve elfogadásra került.

Ungváry szerint hol a vitát hiányolom, hol meg annak meglétéről írok, amely kapcsán szintén pontosítani szeretnék. Ahhoz, hogy egy reformból ténylegesen törvény legyen, sokoldalú előkészítő-egyeztető munkálatokra volt szükség. A korai fázisban az illetékes minisztérium számos szakértőt vont be az előkészítésbe, sőt, ha szükségesnek ítélték, politikai tárgyalásokra is sor került. Ezután következett a parlamenti beterjesztés és a tárgyalás. Munkámban nem vitattam, hogy egyes ügyeket a törvényhozás és a szélesebb közvélemény kiemelt figyelemmel kísért, nagy vita folyt róluk. Ám az érdemi változtatás esélye az első szakaszban volt a legnagyobb és a mozgástér a törvényalkotási folyamat előrehaladtával egyre jobban beszűkült. Amikor tehát a diskurzus hiányról beszéltem, akkor ez az előzetes egyeztetésekre vonatkozott és nem arra, hogy a képviselők egyszerűen passzív beletörődéssel fogadtak el nagy horderejű döntéseket. 1940/41 folyamán jellemző eset, amikor Teleki Pál miniszterelnökként a politikai berendezkedés, konkrétan a törvényhozás átalakítására vonatkozó reformra készült. Ezt ugyan jelezte a parlamenti nyilvánosság felé is, azonban csupán néhány kiválasztott politikussal és közéleti személlyel egyeztetett előzetesen. Másik hasonló esetre 1938 őszén került sor, amikor konzervatív csoportok erőteljesen bírálták Imrédy Béla miniszterelnöknek a rendeleti kormányzás kiterjesztését célzó reformtörekvését, miközben ilyen irányú törvényjavaslat nem került a törvényhozás elé.

Ungváry Krisztián szerint ellentmond a kormánypárti képviselők behatárolt mozgásterének, hogy több ízben került sor a kormányok leszavazására, s erre a tényre nem fordítottam kellő figyelmet. Ebben az esetben is pontosítani szeretnék. Korányi leszavazása, majd a vele szolidáris kormány lemondása 1920 decemberében, egészen más szituációban történt. Értekezésem egyik állítása ugyanis, hogy az első nemzetgyűlés alatt érvényesült a parlamenti felelősség és ellenőrzés elve. /313. o./ Hegedüs pénzügyminisztert valóban sokan bírálták a nemzetgyűlésben, de 1921-ben nem leszavazás, hanem szanációs tervének kudarc miatt mondott le. Az 1930. évi, a villamos energia fejlesztéséről szóló javaslatnál pedig nem a javaslat egésze lett leszavazva, hanem annak egyes részeleleit változtatták meg a képviselők és fel sem merült, hogy a Bethlen-kormány lemondjon. /Az esetet a Két Ház viszonya című fejezetben külön is elemeztem./ A korabeli alkotmányos szabályozás egyik komoly hiányossága volt a leszavazás lehetőségének, körülményeinek és következményeinek a szabályozatlansága. Kormányleszavazásra, amikor a folyamat részeként maga a miniszterelnök is benyújtotta a lemondását, az egész korszakban csupán két ízben került sor,

1920 decemberében és 1938 novemberében, s a történethez hozzátartozik, hogy mindkét alkalommal az addigi miniszterelnök alakíthatott újra kormányt. Az, hogy 1922 után a kormányzat túlsúlya érvényesült saját képviselőházi többségével szemben, szervesen összefüggött azzal a demokratikus hiányossággal, hogy a kormányok választás útján nem voltak leválthatóak. Ez azonban még nem zárta ki automatikusan a kormányváltás lehetőségét, amint az számos esetben be is következett. Ahhoz ugyanis, hogy egy miniszterelnök meg tudja tartani a pozícióját, számos politikai kihívásnak kellett megfelelnie, többféle érdekcsoport irányába kellett elfogadtatnia a személyét. A mondottak alapján nem tartom meggyőzőnek Ungváry Krisztián azon állítást, miszerint „igencsak adott volt az a lehetőség, hogy az említett váltógazdaság kinőjön a rendszerből”.

Ungváry Krisztián szerint téves az a megállapításom, miszerint a kormányzattal szemben csak egyetlen posszibilis alternatíva fogalmazódott meg, a városi baloldal erőié. Itt egyértelműen a fajvédő jobboldalra és a nyilasokra utalt. A kijelentésem azonban – megint csak a kontextus – a bethleni konszolidációnál szerepel és nem vonatkoztattam a korszak egészére. Természetesen Bethlen kormányfősége alatt is sokféle párt és irányzat létezett, voltak nézeteik az államberendezkedésről, sőt konkrét reformelképzeléseik is bizonyos területekről, de nagy részük ezeket nem tudta nyíltan és konzekvensen képviselni a politikai diskurzusokban és küzdelmekben. A fajvédőkre vonatkozó hivatkozásom csupán ennyit kívánt jelezni és egyáltalán nem volt célom, hogy a korszak egészére nézve elemezzem a szélsőjobboldali erőknek az állammal kapcsolatos nézeteit, társadalmi viszonyrendszerüket. Tematikailag ugyancsak nem volt indokolt, hogy a „szocialista programjuk”ra is kitérjek.

Ungváry Krisztián szerint nem helytálló az az állításom, miszerint Kállay azért napoltatta el a parlamenti üléseket, mert úgy látta, hogy nem érdemes együttműködni vele. A teljes idézet azonban így hangzik: „1942 végére azonban Kállay úgy ítélte meg, hogy azzal a képviselőházzal, melyben a különböző jobboldali radikális irányzatok meghatározó szerephez jutottak, nem érdemes együttműködést színlelnie”. Az adott körülmények között ugyanis a kormányfő választhatott: vagy vállalja, hogy bizonyos kényes kérdésekben egyértelműen a jobboldali radikális csoportok szája íze szerinti kijelentéseket tesz, vagy megpróbálja magának a szituációnak a létrejöttét elkerülni. S az elnapolások pontosan erre voltak alkalmasak. A későbbiekben /160. o./ külön is ismertettem, hogy 1943 tavaszán kifejezetten egyes interpellációk tárgyalását elkerülendő döntött Kállay az elnapolás mellett. Opponensemtől eltérően azonban nem látom indokoltnak a vármegyei feliratok kérdését összefüggésbe hozni az elnapolással. A feliratokat a Ház csupán ritkán, tömbösítve tárgyalta, az egész procedúra idővel eléggé formálissá vált, sőt a második világháború évei alatt a plénum már egyszerűen hanyagolta a feliratok megvitatását.

Elnézést kissé hosszúira nyúlt válaszóért, de opponenseim igen sok kérdést és problematikus elemet vetettek fel, melyekre – feladatomból következően - reagálnom kellett. Mindenképp az opponensi vélemények pozitív hozadékaként értelmezem, hogy több olyan téma is felszínre került, melyek a különböző publikus fórumokon ilyen egyértelműen nem, vagy csak részlegesen kerültek kifejtésre.

Debrecen, 2017. szeptember 23.

Püski Levente